

*Холод У. А.,
Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці, Чехія*

ОСНОВИ КОГНІТИВНОГО МИСЛЕННЯ ТА МОВНОЇ ПРАГМАТИКИ В УСНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена усному перекладу та складовим частинами його моделі: когнітивному підходу та прагматичній інформації. У статті описуються схожі та відмінні риси усного та письмового перекладу, вимоги до якості цих перекладів та особливості вроджених та набутих компетенцій перекладача.

Ключові слова: модель перекладу, когнітивний підхід, прагматика, синхронний переклад, зосередженість, сприйняття, ерудиція, інтерпретація.

Статья посвящена усному переводу и составным частям его модели: когнитивному подходу и прагматической информации. В статье описываются похожие и отличительные черты устного и письменного перевода, требования к качеству этих переводов и особенности врожденных и приобретенных компетенций переводчика

Ключевые слова: модель перевода, когнитивный подход, прагматика, синхронный перевод, сосредоточенность, восприятие, эрудиция, интерпретация.

Basics of cognitive thinking and pragmatics in the process of interpreting. The article is dedicated to interpretation and the component parts of its model: cognitive approach and pragmatic information. The article describes similar and distinctive features between interpretation and translation, the requirements for translation quality and peculiarities of inherent and acquired competence of the translator.

Key words: translation model, cognitive approach, pragmatics, simultaneous translation, concentration, perception, erudition, interpretation.

В основі міжнародного комунікативного процесу перше місце посідає передача інформації з одного культурного середовища до іншого в межах певного дискурсу. Якщо виключити можливість позамовного обміну інформацією знаками та символами а також використання мови міжнародного спілкування, зрозумілої для вибраних адресатів – представників різних етносвітів, то обмін інформації безперечно відбуватиметься у спосіб усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу. Перекладознавство – це одна з найдавніших лінгвістичних дисциплін, яка виокремилася у окрему галузь і співпрацює з широким спектром проблемних питань філософії, психології, соціології, культурології. Саме взаємодія лінгвістичного підходу у поєднанні з вищезазначеними дисциплінами формує погляд на переклад як на певну інформацію в усній чи письмовій формі, яка передається (трансформується) з конкретною метою і перебуває під впливом різних позамовних чинників (соціальних, культурних, етнічних). Отже, “з одного боку, переклад є результатом інтеграції когнітивної, мовленнєвої, культурної, комунікативної, суспільної діяльності, з іншого, її посередником” [1, с. 545]. Тобто, можна розглянути усну форму перекладу у ментально-цілісному напрямку або, інакше, в когнітивно-прагматичному з новим підходом до аналізу процесу перекладу як “діяльнісної, телеологічної комунікативної суперсистеми, детермінованої взаємодією двох мов, культур, складників етнічної свідомості, онтологій, репрезентованих у дискурсивному просторі комунікативної взаємодії автора оригіналу (адресанта), перекладача і їхніх адресатів” [2, с. 445]. Зосередженість нашого дослідження на когнітивно-прагматичній моделі саме усної форми перекладу викликана потребою дати студентам практичне застосування мови зокрема у сфері перекладу спеціалізованих різногалузевих текстів (право, економіка, медицина, філологія, філософія, психологія, мистецтво та ін.) в їх усному прояві. Сучасна глобалізація та підвищення інтенсивності міжнародних контактів у суспільно-політичному та торговельному напрямку спонукає до високого акценту щодо посередницької діяльності у спілкуванні. Тому підвищується попит на кваліфікований переклад. Мова іде не тільки про кваліфікованих спеціалістів-перекладачів, але і про менеджерів середнього класу зі знанням іноземної мови та навичками усного і письмового перекладу.

Зважаючи на такі факти, метою нашої статті є опис процесу усного перекладу тексту як вмісту комунікативного матеріалу певного ментального (когнітивного) рівня, спрямованого від адресанта до адресата з урахуванням і допустимим передбаченням його ментального рівня та сприйняття. Крім того, поза нашим дослідженням не може залишитися особа самого посередника перекладацького акту – перекладача. І тут слід підкреслити схожі та відмінні риси між усним та письмовим перекладом як моделлю перекодування однієї мовної системи іншою мовною системою, “як перехідну ланку між двома накладеними одна на одну комунікативними ситуаціями, що передбачає дві фази: декодування й обробки перекладачем змісту оригінального тексту мовою перекладу” [2, с. 449]. Отже, якщо за презентацією моделі усного перекладу Івани Ченькової [3, с. 22] процес усного перекладу складається з трьох фаз: інформація з оригіналу, яку перекладач розкодує і дістається до другої фази – розуміння, сприйняття та обробки оригіналу, а далі приходить третя фаза – перекодування до мови перекладу та передача інформації адресатові у формі усного мовного прояву, то ця модель, крім її останньої фази, схематично нагадує процес створення письмового варіанту перекладу. Але під час усної передачі інформації з однієї мови на іншу перекладач, по – перше, обмежений у часі на протязі трьох фаз та, по-друге, не має можливості редагувати чи перевіряти достовірність змісту, який передається (висловлюється) адресатові, по – третє, не має можливості користуватись допоміжною літературою: словниками, текстами, граматиками і ін. підручним навчальним матеріалом. Перекладач перетворюється на справжнього посередника між адресантом і адресатом без реальної можливості виразити своє відношення до обсягу інформації, яку він передає. Його метою є тільки перенесення цього обсягу з одного мовного коду до іншого. Перекладач

при усному перекладі мусить володіти надзвичайними когнітивними властивостями (доброю короткостроковою та довгостроковою пам'яттю, вмінням зосередження, інтерпретації, переключенням уваги з одного виду діяльності на іншу, здатністю поєднувати кілька видів діяльності та зв'язного мовлення, швидкістю реакції, автоматизацією деяких часто повторюваних виразів, розумінням головної смислової лінії тексту). До особливих методів усного перекладу належить метод антиципації (передбачування), який дає можливість проявити інтуїцію перекладача, який у певній комунікативній ситуації може передбачити закінчення змісту речення, цілого діалогу, інтерв'ю, презентації та ін. комунікативних форм. Техніка антиципації допомагає перекладачеві успішно перекладати, економить його когнітивні сили. Тому перед тим як перекладати, перекладач часто має можливість познайомитись з носієм тексту (адресантом) або з текстом. У передбаченні дальшого змісту допомагають, наприклад, вставні слова носія тексту (отже, як відомо, на закінчення, на думку, згідно з вищесказаним і т.д.) а також позамовні оточуючі чинники. Якщо перекладач перекладатиме виступи на науковій конференції і зорієнтується з об'єктивних обставин, що конференція наближається до кінця, то може передбачити прощальні фрази організаторів до гостей. Наприклад, в українській мові вираз був би таким: "Шановні учасники конференції! Дозвольте оголосити закриття нашої конференції та ще раз щиро подякувати за Вашу участь ..." Перекладач з української при перших словах речення відразу збагне яким буде його продовження і власне перекладатиме майже автоматично. Звичайно, бувають випадки, коли техніка антиципації може зрадити, а через те зміну мовлення носія тексту (адресанта), наприклад, іронію, жарт, сатиру можна сприйняти як серйозну і реальну думку, тому перекладач мусить проявляти велику міру концентрації та уваги як до слів носія тексту, так і до позамовних змін а також зважати і на реакцію публіки (адресата). Техніка антиципації характерна для одного з основних видів усного перекладу – синхронного.

Метод синхронного перекладу полягає в тому, що переклад відбувається одночасно з промовою мовця (адресанта) [4, с. 9]. Він ґрунтується насамперед на здатності людини одночасно слухати і розмовляти при умові, що предмет обох дискурсів має однаковий зміст, та на здатності міжмовного перекладу. Інтервал між текстом оригіналу та текстом перекладу вимірюється декількома секундами. Це викликає труднощі, бо перекладач повинен одразу слухати, перекладати та говорити, не маючи можливості вислухати вираз до кінця і тільки може передбачати можливе його закінчення. Інший вид усного перекладу – консекутивний – дає можливість перекладачеві спочатку прослухати певну частину тексту оригіналу, а тоді перекласти його. У цьому методі вживою є здатність перекладача добре запам'ятати обсяг прослуханого та провести вмілу інтерпретацію мовою перекладу. Крім цих двох видів усного перекладу можна перелічити ще декілька інших та їх підвидів у залежності від мовної ситуації та мети перекладу. Але це вже матеріал для наступного детальнішого дослідження. Постає питання, що лежить в основі оцінювання якості перекладу?

Існує безліч теорій, підходів, рекомендацій щодо правильного адекватного чи еквівалентного перекладу текстового матеріалу для усіх мовних стилів. У художньому стилі ставляться вимоги не тільки до адекватності перенесення культурного середовища оригінального тексту у спосіб максимальної стильової еквівалентності, але і ведуться дискусії щодо перекладацьких стратегій для досягнення ідентичної прагматичної мети – перенесення враження на читачів тексту оригіналу та тексту перекладу. У інших мовних стилях, зокрема науковому та офіційно-діловому, акценти ставляться на еквівалентності трансформації термінів та на врахуванні стилістичних норм мови перекладу. Але однією з головних ліній в оцінюванні якості перекладу є оцінювання тотожності комунікативних впливів на адресатів оригіналу і перекладу та збереження прагматичної інформації. Зрозуміло, що під поняттям прагматичної інформації для кожного з мовних стилів приймає своє розуміння та власні засоби мовної стилістики. Перекладач, який створює письмовий переклад будь-якого мовного стилю, у більшості випадків не перебуває у стресовій ситуації (теж таке можливо, якщо обсяг тексту великий, а час обмежений) і має достатньо часу для якісного продуманого перекладу. Творець усного перекладу, як правило, перебуває у стресовій ситуації, яка стосується обмеженого часу для перекладу, приміщення, переповненого людьми – зал судових засідань, лікарня, офіси, несприятливі кліматичні умови, зміна часового поясу та ін. Отже, перекладач підлягає стресу від середовища, шуму і тому його діяльність вимагає більшого психічного навантаження, значної зосередженості на матеріалі перекладу. Оскільки письмові переклади підлягають майбутній публікації, то більша вимога ставиться до норм граматики та стилістики, а прояви усного перекладу бувають одноразові і не повторюються, тому вимоги щодо норм стилю, порядку слів значно нижчі, ніж у письмовому варіанті. Приоритетом щодо вимог до якості усного перекладу є перенесення точної прагматичної інформації, а далі вже ідеться про форму. Безперечно, якщо переклад стосується спеціалізованих текстів, наприклад, правничої, економічної, медичної термінології та інших, тоді вимога до еквівалентності термінів залишається дуже високою.

До спільних рис усного та письмового перекладів можна віднести значні вимоги до мовної компетенції та загальної ерудованості перекладача (бездоганне знання мови, реалій, функціональний підхід до мовних засобів, розвинуте естетичне та культурне сприйняття). Але оскільки вимоги до виконавців усного та письмового перекладу відрізняються, то навіть у науковій літературі залишається дискусійним твердження про те, що не може існувати зразковий перекладач-фахівець одночасно в усній і письмовій формах перекладу [4, с. 15].

Література:

1. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – С. 541-552.
2. Селіванова О. Світ свідомості в мові / О. Селіванова // Проблеми перекладознавства. – Черкаси : 2012. – С. 445-470.
3. Šeňková I. Teoretické aspekty simultánního tlumočení. – Praha: Univerzita Karlova, 1988.
4. Hrdinová E. M., Vilímek V. a kolektiv Úvod do teorie, praxe a didaktiky tlumočení. – Ostrava : 2008.